

AVRUPA'NIN ORTA ASYA STRATEJİSİ

Yasin Asma - M. Eyyüp Koca

İNSAMER

IHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Asma, Yasin-Koca, M. Eyyüp. "Avrupa'nın Orta Asya Stratejisi". İNSAMER 06.05.2021.

Analiz

Avrupa Birliği'nin (AB) 1990'lı yılların başında Sovyetlerin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya cumhuriyetlerine yeterince ilgi gösterdiğini söylemek başlangıçta pek mümkün değildir. Bu yıllarda birliğin bölgedeki rolü, 1994'te Kazakistan'da açılan Avrupa Komisyonu ile sınırlı kalmış ancak birlik üyesi bazı ülkeler (Almanya, Fransa ve İngiltere gibi) Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan bu cumhuriyetlerle ikili ilişkiler kurmuştur. İlerleyen süreçte AB, yeni bir vizyon ve dış politika benimseyerek, coğrafi yakınlığı ve Avrupa ile Doğu Asya arasında geçişi sağlaması nedeniyle Orta Asya'ya ilgi göstermeye başlamıştır.

AB'nin bölgede kendine yer edinme arayışına girmesine sebep olan en önemli faktörlerden biri, hiç şüphesiz enerji (petrol ve doğal gaz) ihtiyacıdır. Zira AB'nin ana enerji tedarikçisi konumundaki Rusya'nın 2006 yılında Ukrayna

ile yaşadığı anlaşmazlıklar nedeniyle AB'ye gaz sevkiyatını kesmesi, Avrupa'yı enerji kaynaklarını çeşitlendirme konusunda yeni alternatifler aramaya sevk etmiştir. Bu noktada da Orta Asya ülkeleri, zengin enerji kaynakları sebebiyle AB'nin ilgi alanına girmiştir. Ayrıca Afganistan'a karşı giriştikleri savaşta Orta Asya cumhuriyetlerinin topraklarını kullanmak isteyen Batılı ülkeler, bütün bu amaçları doğrultusunda bölgeyi insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve ekonomik liberalleşme gibi konularda da desteklemeye başlamıştır. Özetle ekonomik ve siyasi çıkarları, AB'nin Orta Asya'da yeni bir strateji benimsemesinde etkili olmuştur.

Bölgeyle ilgili yeni bir strateji benimsenmesi fikri ilk olarak 2000 yılı başında "Orta Asya ile Yeni Ortaklık Stratejisi" adı altında gündeme gelmiş ve bu görüş 2007 yılında birlik üyesi ülkelere kabul edilmiştir. Söz konusu strateji;

İNSAMER
IHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

bölgesel istikrarın sağlanması ve insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi yanı sıra enerji, petrol ve doğal gaz gibi konular başta olmak üzere Avrupa'nın temel çıkarları ve ilgi alanlarına odaklanmıştır. Ancak geçen zamanda bu strateji, hızla değişen jeopolitik koşullar ve iç dönüşümler nedeniyle AB'nin bölgedeki çıkarlarını karşılayacak hedeflere ulaşması için yeterli olamamıştır. Özellikle bölgede terör tehdidinin ortaya çıkması ve Çin'in 2013 yılında, Orta Asya'nın kalbinden -Kazakistan'dan- "İpek Yolu" projesini duyurması, bu sonuçta etkili olmuştur. Orta Asya stratejisini yenilemeye yönelik birkaç girişimden sonra AB, hem kendi çıkarları adına hem de bölgenin kalkınmasına katkıda bulunmak için daha güçlü yeni bir strateji tasarlamasının zamanının geldiğini fark etmiş ve 2019'da yeni bir strateji benimsemiştir. Bu yeni strateji bölgede güvenlik, istikrar ve kalkınmanın artırılmasına odaklanmıştır. Özellikle bölgenin Afganistan'a yakın olması hasebiyle burada yaşanacak herhangi bir güvenlik sorunu ve istikrarsızlığın birliğin güvenlik ve istikrarını da olumsuz etkileyeceği tezine dayandırılan bu yeni strateji kapsamında, bölgedeki sınırlı rolünün farkında olan AB, Rusya ve Çin gibi bölgenin ana aktörleriyle iş birliği ve ortaklık politikası benimsemiş ve onlarla jeopolitik rekabet içinde olmamayı tercih etmiştir. Bu yaklaşıma göre AB'nin bölgedeki rolü siyasi dengelerle sınırlıdır ve kendini bölgenin önde gelen güçleri arasında bir denge unsuru olarak konumlamaktadır.

Çıkarları Değerlere Tercih Etmek

AB'nin Orta Asya stratejisi hazırlanırken bölge ülkeleriyle ilişkilerde önceliklerin belirlenmesine dair birkaç görüş ortaya çıkmıştır. Bir kesim, insan hakları ve demokrasi konularına daha az ilgi göstererek enerji, terörle mücadele ve istikrar gibi Avrupa'nın bölgedeki çıkarlarına odaklanılması gerektiğini söylerken bölge uzmanlarından oluşan bir diğer kesimse, Orta Asya ülkelerine dışarıdan demokrasi empoze etmenin mevcut rejimler yönetiminde artık mümkün olmadığını, demokrasi ve insan haklarının -baskıcı olanlar da dâhil- bu

rejimlerle diyalog yoluyla geliştirilebileceğini veya güçlendirilebileceğini savunmaktadır. Bu iki yaklaşımın yanında AB'nin bölgedeki politikalarında öncelikle insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü konularına odaklanması gerektiğini savununlar da vardır. Bu görüşe paralel olarak da kimi uzmanlar, AB'nin zalim ve yozlaşmış rejimleri desteklemekle tarihî bir yanlış yaptığını ve bu ülkelerde iç reform olasılığını zayıflatarak kendi değerlerini riske attığını ileri sürmektedir.

Nihayetinde AB'nin insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi gibi değerler pahasına enerji, güvenlik ve istikrar gibi kendi çıkarlarına ve siyasi hedeflerine uygun bir yaklaşım belirlediği görülmektedir. Ancak unutulmamalı ki, temel insani değerler göz ardı edilerek bölgedeki siyasi statükoyu kabul etmek, uzun vadede güvenlik ve istikrarın bozulmasına yol açabilir; zira güvenlik tehditleri ve bu alandaki zorlukların yozlaşmış ve zalim rejimlerin gölgesinde arttığı herkesin malumudur. Bu bağlamda, insan hakları ihlalleri nedeniyle Avrupalıların bölge hükümetlerine yönelik eleştirilerinin zayıf ve ciddiyetten yoksun olduğu da görülmektedir. Ayrıca iktidardaki rejimlere koşulsuz yardım sağlanması, insan hakları ve özgürlüklerin korunması pahasına çıkarların, güvenliğin ve istikrarın tercih edildiğinin en açık göstergesidir. Bu da yerel reform çabalarının zayıflamasına, demokratik dönüşümün zorlaşmasına ve bölge halklarının barışçıl yollarla siyasi reform yapılması ümidini yitirmesine yol açmaktadır. Bütün bunlar da şüphesiz uzun vadede hem bölgenin hem de AB'nin güvenlik ve istikrarını olumsuz etkileyecektir.

Bölgedesiyasiçeşitliliğinedemokratikleşmenin kısa vadede sağlanmasının zor olduğunu düşünen AB ülkeleri, gerek bu rejimlerle gerekse de Rusya ve Çin gibi bölgedeki ana aktörlerle jeopolitik rekabete girmek yerine, iktidardaki rejimlerle diyalog kurarak hem çıkarlarını korumayı hem de bölgedeki siyasi haklar ve insan hakları ile ilgili reformları desteklemeyi tercih etmektedirler. Kaldı ki bu rejimlerle yaşanacak her türlü anlaşmazlığın

AB'nin bölgedeki etkisinin azalmasına neden olacağı düşünülmektedir. AB ayrıca, bölgedeki otoriter rejimleri güçlü bir şekilde destekleyen ve demokratik dönüşümlere hiç meyilli olmayan Rusya ve Çin'in bu ülkelerdeki güçlü etkisinin de farkındadır. Bütün bunların yanında AB'nin bölgedeki siyasi hamlelerini bölgeye açık bir müdahale olarak gören Çin ve Rusya, AB'yi insan hakları ve demokrasi savunuculuğu adı altında bölgeyi manipüle etmekle suçlamaktadır.

Otoriter rejimler tarafından yönetilen ülkelerdeki siyasi muhalefetin faaliyetlerini genellikle başka ülkelerden yürütebildiği bilinmektedir. Bu durum Orta Asya cumhuriyetlerindeki siyasi muhalefet için de geçerlidir. Bölge ülkelerindeki siyasi muhalefet faaliyetlerini özgürce gerçekleştirebilmek amacıyla çoğunlukla Avrupa'yı tercih etmektedir; dolayısıyla AB ülkelerinin Orta Asya'dan gelen siyasi muhalefet için de güvenli bir sığınak hâline geldiği görülmektedir. Bu elbette, uzun vadede AB'nin bölgedeki insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi değerleri desteklemedeki konumunu güçlendirmesine katkı sağlayabilir, ancak bu durumda mevcut politikalarla bunun ne kadar mümkün olabileceği tartışılmaktadır.

Zira AB'nin hem otoriter rejimlerle iş birliği geliştirip hem de muhalefete kucak açması, sürdürülebilir bir siyaset değildir.

AB politikacılarının bugüne kadar otoriter Orta Asya hükümetlerine karşı ne bu ülkelerdeki siyasi muhalefetle iş birliği yapma eğiliminde olduklarına dair herhangi bir somut işaret ne de muhaliflere karşı yaklaşımlarını değiştirmeleri için bu hükümetlere yönelik ciddi bir girişimi bulunmaktadır. Birliğin ilkeleri ve kabul ettiği yasalar çerçevesinde, AB sınırları içindeki Orta Asyalı muhaliflere ses çıkarılmamakta, siyasi sığınma talepleri kabul edilmektedir. Bu noktada özellikle insan hakları kuruluşları gibi sivil toplum örgütleri, aktif olarak söz konusu süreci yürütmeye çalışmaktadır.

Özetle bölgede bugün muhalefetin hukukun üstünlüğüne, insan haklarına ve Avrupa cephesinin temsil ettiği demokratik dönüşüm çağrısına uyması; Orta Asya cumhuriyetlerinde gerçek bir demokratik geçiş istemeyen otoriter rejimlere sahip Rusya ve Çin gibi bölgenin etkili ve etkin aktörleri arasında yaşanan jeopolitik çekişmeler dikkate alındığında, kolayca gerçekleştirilebilecek bir seçenek olarak görünmemektedir.

